



WOLNOŚĆ W TWÓRCZOŚCI ARCHITEKTONICZNEJ

ARCHITECTURAL CREATIVITY AND THE CONCEPT OF FREEDOM

Jarosław Bondar

dr inż. arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny
Wydział Budownictwa i Architektury
Zakład Projektowania Architektonicznego

STRESZCZENIE

Autor podejmuje próbę obrony tezy, iż w odniesieniu do twórczości architektonicznej, pojęcia *wolności twórczej* i *konieczności* są tylko pozornie przeciwstawne.

Zaproponowana w niniejszym tekście wizja pracy twórczej, łącząca w sobie pozornie odległe pojęcia *konieczności* i *wolności* oraz stwarza podstawy do podejmowania właściwych decyzji projektowych tak, *iż nie ma przeszkód aby czynić to, co najlepsze*.

Słowa kluczowe: proces twórczy, idea projektowa, projektowanie architektoniczne, dydaktyka.

ABSTRAKT

The author attempts to defend the thesis that the concept of *creative freedom and necessity* appear to be only apparently contradictory with regard to architectural creation. Proposed in the article, the vision of creative work, combines seemingly distant concepts of necessity and freedom, and gives rise to make the right design decisions, so *that there are no obstacles to do what is best*.

Key words: creative process, concept design, architectural design, teaching.

[...] *Mędrzec wybiera to, co najlepsze, nie jest przez to wcale mniej wolny; przeciwnie wolność najdoskonalsza na tym właśnie polega, iż nie ma przeszkód aby czynić to, co najlepsze.*¹

Leibniz

Niniejszy tekst jest próbą obrony tezy, iż pojęcia *wolności twórczej* i *konieczności* są tylko pozornie biegunowo odległe, a ich ścisły związek ujawnia się w pełni na gruncie twórczości architektonicznej tak, iż w procesie twórczym architekta łączą się wyżej wymienione, pozornie przeciwstawne wartości.

W intencji autora, przedstawienie niniejszego wywodu może być pomocne w szczególności studentom architektury, gdyż uporządkowanie pojęć związanych z zagadnieniem *wolności twórczej* może ułatwić właściwe zrozumienie celu aktywności twórczej architekta oraz wskazać kierunki właściwego działania w procesie twórczym, zgodnie z myślą, że [...] *Mędrzec wybiera to, co najlepsze.*

W powszechnym rozumieniu, zawód architekta jest integralnie związany z twórczością, a jego wykonywanie w sposób pełny i dojrzały, nie może być powodowane wyłącznie osiągnięciem korzyści materialnych. Utrwalony w kulturze obraz profesji architektonicznej jest związany z wizją rozwoju zawodowego w oparciu o twórcze wykorzystaniu osobistych talentów oraz wrażliwości. Jednocześnie można przypuszczać, że z punktu widzenia architekta, realizacja misji zawodowej wiąże się z nadzieją, że osobiste zaangażowanie, zdolności oraz wolność twórcza będą społecznie doceniane i respektowane. W odniesieniu do samego procesu twórczego, częstym oczekiwaniem twórcy jest, że będzie on dużej mierze autonomicznym procesem, rodzajem wewnętrznego zmagania w poszukiwaniu idei oraz rozwiązań projektowych. U podstaw takiej postawy leży mocno zakorzeniona w kulturze idea *wolności twórczej*.

Praktyczne doświadczenia architektów, związane z wykonywaniem zawodu, potwierdzają istnienie konfliktu wewnętrznego, dotyczącego omawianych pojęć.

Z jednej strony realizacja zadania projektowego podlega licznym uwarunkowaniom. Ograniczenia te są zróżnicowane i mają różnorodne źródło. Wśród najważniejszych uwarunkowań procesu projektowego należy wymienić:

- podstawy formalne i prawne realizacji zadania projektowego, wynikające z obowiązujących przepisów prawa, procedur administracyjnych oraz zawartych umów,
- oczekiwania zamawiającego, zawarte w szczególności w zdefiniowanym programie użytkowym, nierzadko wraz z sugestiami narzucającymi określone rozwiązania projektowe,
- kontekst formalny otoczenia, uniemożliwiający dowolne kształtowanie obiektu,
- założony budżet inwestycji,
- przyjęte terminy wykonania projektu, narzucające konieczność uzyskania rozwiązań projektowych w określonych ramach czasowych,
- inne zewnętrzne uwarunkowania, wynikające między innymi z koniecznego udziału innych projektantów w procesie projektowym, ograniczeń technicznych wynikających na przykład z dostępnego sprzętu i oprogramowania.

Z drugiej strony, w środowisku architektonicznym ciągle obecna jest potrzeba zawodowego spełnienia i wolności twórczej.

¹ LEIBNIZ G.W. *Polemika z S. Clarke'iem. Piąte pismo Leibniza.* [w:] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości.* Wydawnictwo Znak. Kraków 2007, s. 325.

Nieżyjący architekt, profesor Stefan Kuryłowicz, odnosząc się do omawianych zagadnień mówił o naporze „skrzeczącej rzeczywistości” na młodzieńcze, ale w tym zawodzie chyba stale obecne ideały.²

W kontekście omawianych zagadnień uzasadnione jest stwierdzenie, że twórczość architektoniczna rozpięta jest między skrajnościami, a proces projektowy można postrzegać jedynie w kontekście nieuchronnego wyboru pomiędzy *wolnością twórczą* a różnego rodzaju *koniecznościami*, stanowiącymi jej ograniczenie.

Zgodnie z założoną tezą, przekroczenie biegunowej opozycji idei *wolności twórczej* i *konieczności*, może zbudować fundament innego postrzegania związku tych pojęć i tym samym, w odniesieniu do twórczości architekta, nadać procesowi twórczemu odmienną jakość.

Architektura, rozumiana także jako proces inwestycyjny, jest działalnością powodowaną określoną koniecznością tak, iż powstawaniu nowego obiektu towarzyszy określona przyczyna, dla której dane miejsce zostaje przeznaczone na cel o charakterze użytkowym.

W związku z powyższym, podjęcie wysiłku twórczego przez architekta nie jest powodowane koniecznością wewnętrzną. Zadanie projektowe w postaci zlecenia jest udzielane architektowi, przychodząc niejako z zewnątrz. Tym samym, twórczość projektanta jest z założenia zdeterminowana, a wolność twórcza jest, niejako z definicji, ukierunkowana na rozwiązanie powierzonego zadania projektowego.

Opisana sytuacja daleka jest do prostego determinizmu.³ Dzieje się tak między innymi dlatego, że formy będące dziełem człowieka i towarzyszące jego obecności w świecie, nie są w prosty i jednoznaczny sposób zdeterminowane. Należy także stwierdzić, że logika ludzkiego działania bywa złożona i trudna do jednoznacznego zdefiniowania. W związku z powyższym, związany z procesem projektowym, szeroki obszar uwarunkowań, potrzeb i oczekiwań, często niepoddających się łatwemu zdefiniowaniu i precyzyjnemu ujęciu, czyni determinizm zagadnieniem na tyle złożonym, że nie warunkuje on jednego, możliwego rozwiązania konkretnej sytuacji projektowej.

Fakt zdeterminowania procesu projektowego poprzez liczne uwarunkowania nie znosi jednak możliwości dokonywania wyboru.

Pozornie atrakcyjnym, zdaniem autora, *przeciwieństwem determinizmu jest indeterminizm⁴, polegający na braku jakichkolwiek praw i jakichkolwiek uwarunkowań zewnętrznych. Wolność od praw oznacza tu absolutny chaos zachowań prowadzący między innymi do niemożności jakiegokolwiek przewidywania zjawisk następujących z wykorzystaniem znajomości stanów je poprzedzających. Wolność od uwarunkowań zewnętrznych jest czystą 'wolnością od', otwiera nieograniczone pole możliwej spontaniczności podmiotowej, niczym nie regulowanej i niczemu nie podporządkowanej.*⁵

Należy jednocześnie zwrócić uwagę na fakt, że *pełny indeterminizm nie polega na zmielenie jednego ograniczenia na inne, lecz na odrzuceniu wszelkiego ograniczenia w ogóle. Ale też dlatego jest niemożliwy w ramach aktualnie istniejącego świata.*⁶

W związku z powyższym, indeterminizm pozostaje postawą możliwą do rozważania jedynie teoretycznie, gdyż istniejąc w świecie, jesteśmy uwarunkowani choćby fizycznością

² KURYŁOWICZ S. *Architektura – idea i jej realizacja*. Politechnika Krakowska. Kraków 2000, s. 7.

³ *Determinizm jest poglądem wedle którego każde zdarzenie A jest tak związane z późniejszym zdarzeniem B, że jeżeli zachodzi zdarzenie A musi zająć również zdarzenie B.* STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*, s. 323.

⁴ *Przez indeterminizm rozumiemy pogląd, zgodnie z którym istnieje pewne zdarzenie B, które nie jest tak związane z jakimkolwiek wyprzedzającym je zdarzeniem A, że jeżeli zachodzi A, zająć musi także B.* tamże. s. 323.

⁵ tamże. s. 327.

⁶ tamże.

świata oraz własnymi ograniczeniami i nie jesteśmy w stanie w praktycznym działaniu od tych uwarunkowań abstrahować.

Czy oznacza to koniec marzeń o wolności, przynajmniej o wolności w odniesieniu do twórczości architektonicznej? Czy, wobec niemożliwości praktycznej realizacji postawy nieuwarunkowanej twórczości, architekt jest w stanie zrealizować postulat twórczej wolności? Czy człowiek, jako uwarunkowany lub wręcz zdeterminowany w swoich działaniach, jest w stanie rzeczywiście być twórcą?

Próba odpowiedzi na postawione pytania jest związana z analizą kolejnej pary przeciwstawnych pojęć - *dowolności i konieczności*.

Omawiając niniejsze zagadnienie należy, za profesorem Stróżewskim, przywołać definicję Leibniza, który koniecznością nazywa to, *czego przeciwieństwo implikuje sprzeczność, czyli nie może być jasno rozumiane*.⁷

Przekładając powyższe sformułowanie na obszar zagadnień związanych z twórczością architektoniczną możemy stwierdzić, że podejmując decyzję projektową, wybierając rozwiązanie projektowe w sposób inny niż powodowany koniecznością, popadamy w sprzeczność, a efekt naszych decyzji nie może być jasno rozumiany.

*[...] Mędrzec wybiera to, co najlepsze, nie jest przez to wcale mniej wolny; przeciwnie wolność najdoskonalsza na tym właśnie polega, iż nie ma przeszkód aby czynić to, co najlepsze.*⁸

Wizja działań twórczych, łącząca w sobie pozornie biegunowo odległe pojęcia konieczności i wolności, czyni ich nierozzerwalny związek podstawą rzeczywistej twórczości tak, *iż nie ma przeszkód aby czynić to, co najlepsze*.

Uzasadnione jest twierdzenie, że tak rozumiana *konieczność* jest główną okolicznością i siłą sprawczą towarzyszącą twórczości i tym samym, jest najwłaściwszą okolicznością towarzyszącą podejmowaniu decyzji projektowych. Architektura warunkowana jest koniecznością, a twórca jest wolny do tego, by powodowany koniecznością podejmował decyzje projektowe, stwarzając jak najlepsze uformowania.

*Doświadczenie konieczności wiąże się najściślej z poszukiwaniem tego, co być musi ze względu na wartość, którą się pragnie zrealizować. Idea konieczności podporządkowana jest idei wartości - i to odróżnia ją zasadniczo od idei determinizmu.*⁹

*Konieczność jest koniecznością drogi, na której ma być realizowana określona wartość, przy założeniu, że pośród wielu możliwych dróg tej realizacji istnieje jedna, najlepsza.*¹⁰

Zrozumienie problemu konieczności w powyższy sposób nie wyklucza twórczej wolności, a wręcz przeciwnie, czyni ją niezbędnym elementem procesu twórczego. Konieczność staje się przedmiotem poszukiwania, wyboru i ostatecznej afirmacji. Odkrycie obszaru konieczności związanego z powstającym uformowaniem otwiera obszar wolności, drogę do znalezienia rozwiązania tak, *iż ma być realizowana określona wartość, przy założeniu, że pośród wielu możliwych dróg tej realizacji istnieje jedna, najlepsza*.

*[...] Konieczność jest koniecznością wówczas dopiero, gdy zostaje odkryta, uświadomiona i zaakceptowana.*¹¹

*Tak być musi nawet jeżeli może być nieskończenie inaczej!*¹²

⁷ LEIBNIZ G.W. *Wyznanie wiary filozofa*. [w:] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*. s. 325.

⁸ LEIBNIZ G.W. *Polemika z S. Clarke'iem*. *Piąte pismo Leibniza*. [w:] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*. s. 325.

⁹ STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*. s. 329.

¹⁰ tamże. s.329.

¹¹ tamże.

¹² tamże. s. 331

Stwierdzenie niniejsze towarzyszy znalezieniu tego jedyne, optymalnego rozwiązania w procesie twórczym. Jest jednocześnie zgodą na poddanie się konieczności jego wyboru. Konieczność jest w tym przypadku przeciwstawiona temu, co pozostaje jedynie w obszarze potencjalnej możliwości i jest efektem wolności działającej w sferze różnych możliwości wyboru. Twórca powodowany koniecznością dąży do dokonania wyboru, a gdy wybór zostaje dokonany, wolność twórcza znosi samą siebie i zespala się w jedno z koniecznością.

Wolność wiąże konieczność z wartością. Uleganie konieczności uwarunkowanej wartością, jest optymalną postawą na drodze poszukiwania rozwiązań projektowych i znalezienia właściwych form kształtowania przestrzeni.

Wybór nie naznaczony koniecznością jest zawsze wyborem 'na niby', możliwość akceptacji jest z góry prowizoryczna, gdyż nie znajduje żadnego autentycznego uzasadnienia.¹³

ARCHITECTURAL CREATIVITY AND THE CONCEPT OF FREEDOM

[...] The wise man chooses the best and he does not become less free because of that choice, on the contrary, the most perfect freedom consists precisely in the fact that there are no obstacles to do what is best.¹⁴

Leibniz

This text is an attempt to defend the thesis that the concept of *creative freedom* and *necessity* are only seemingly distant and meet each other in the field of architectural creation, combining these seemingly contradictory values.

In the author's intentions, this argument may be particularly helpful to students of architecture. Establishment of order in the concepts associated with the issue of artistic freedom can facilitate a proper understanding of the architect's creative activity and indicate the directions of the appropriate share in the creative process, based on the belief that [...] *the wise man chooses what is the best*.

Architects choose a profession integrally linked with creativity and this choice is not only life marked by pragmatism. The vision of professional development based on the creative use of our talents is necessarily bear the expectation that our creative abilities and freedom are respected, and the creative process will be largely autonomous in our inner struggle in search of ideas and design solutions.

Practical experience of architects associated with the profession, confirm the existence of an internal conflict concerning these concepts.

On the one hand the task of design has numerous implications. These restrictions are diverse and have different sources. Most important determinants of the design process are:

- formal and legal basis for the project, under the existing provisions of law, administrative procedures and contracts,
- customer's expectations contained in the program, often together with suggestions determining specific design solutions,
- context of the environment, preventing freedom in shaping the object,

¹³ tamże.

¹⁴ LEIBNIZ G.W. *Polemika z S. Clarke'iem. Piąte pismo Leibniza*. [w:] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*. Wydawnictwo Znak. Kraków 2007. p. 325

- limited investment budget,
- deadlines for completion of the project, imposing the need for design solutions in a given time,
- other external factors, involving the participation of other designers in the process of design and technical limitations resulting from the available hardware and software.

On the other hand, among architects still there is a need for professional fulfillment and creative freedom.

The late architect, Professor Stefan Kuryłowicz, referring to these issues, spoke of *screeching reality pushing on the youthful ideals, in this profession probably still present*.¹⁵

In the context of these issues, it is reasonable to say that architectural creativity is stretched between the extremes, and the design process can be seen only in the context of the inevitable choice between creative freedom and variety of necessities, which constitute a restriction of that freedom.

According to the thesis, crossing the polar concepts of creative freedom and necessity can build a foundation for a different perception of these concepts, and therefore it could give a different quality of the creative process.

Architecture as a process of investment, it is always due to some necessity. Uprising of the new building is always accompanied by specific reason for the new place will be allocated for the purpose of a utility.

Therefore, the effort is not caused by the architect inner necessity. The project is given to the architect in the form of orders, as it were coming from outside. Thus, the designer's creativity is fundamentally determined and creative freedom is, by definition, focused on the solution of the task.

Of course, the described situation is far from simple determinism.¹⁶ This is so because forms, created by a man and accompanying his presence in the world, are not the result of simple determinism. Also, it should be noted, that the logic of human action is generally complex and difficult to define unambiguously. Accordingly it happens quite often that a wide area of circumstances, needs and expectations associated with the process of designing, does not give up easily and precisely defined terms. This makes the problem of determinism so complex, that it determines not only one possible solution to a particular project situation.

The fact that the design process is determined by numerous factors can not stand the possibility of making a choice.

Seemingly attractive, according to the author, the opposite of the concept of determinism is indeterminism¹⁷, *which consists in the absence of any rights and any external conditions. Freedom from right here means absolute chaos and the inability to predict the phenomena following the use of prior knowledge of these states. Freedom from external dependence is a pure 'freedom from something' and opens up limitless field of possible subjective spontaneity, not regulated and not subordinated*.¹⁸

¹⁵ KURYŁOWICZ S. *Architektura – idea i jej realizacja*. Politechnika Krakowska. Kraków 2000. p. 7

¹⁶ *Determinism is the view according to which every event A is so related to a later event B, that if event A happened, it must also happen the event B.* STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*, p. 323.

¹⁷ *Indeterminism is a view according to which there is some event B, which is not associated with any event A ahead of them, that if there is A, B must also occur.*

Ibid. p. 323.

¹⁸ *Ibid.* p. 327.

It is important that *the full indeterminism is not about replacing one limit to another, but it is the rejection of any restrictions. For this reason, it is impossible for practical use within the currently existing world.*¹⁹

Indeterminism is the attitude to consider only theoretically, because man is physically in the world and is conditioned by the physicality of the world and their own physicality and is unable to abstract from these considerations.

One might ask whether, therefore, freedom does not exist, at least with regard to freedom of architectural creation, which is the subject of this discussion? Does the absence of any possibility of unconditioned creativity, prevent people achieving creative freedom? Do people, as conditioned or even determined in their actions, they can actually create things?

Answers to the questions raised above will be sought in the next pair of opposing concepts - freedom and necessity.

To discuss this issue, it is necessary, as Professor Strozewski did, rely on the definition of Leibniz, he defines the concept of necessity as *what the opposite implies contradiction and can not be clearly understood.*²⁰

Translating these words into the issues of architectural works may be said that if the architect decides to design in an inappropriate way, then falls into a contradiction. This happens when the designer selects the design solution in a manner other than that caused by necessity. Then the effect of his decision can not be clearly understood.

*[...] The wise man chooses the best and he does not become less free because of that choice, on the contrary, the most perfect freedom consists precisely in the fact that there are no obstacles to do what is best.*²¹

This vision of creative activities combines seemingly distant polar concepts of necessity and freedom. Henceforth inseparable relationship of these concepts is the basis of actual work, so *[...] that there are no obstacles to do what is best.*

It seems advisable to say that necessity, is a major factor and driving force of creativity. Thus, it is most appropriate circumstance associated design decisions. The architecture is conditioned by necessity. The architect is free to yield to the necessity to undertake the best decisions and to designing the best possible form.

*Experiencing the idea of necessity involves the exploration of what has to be because of the value, the value that one desires materialize. The concept of necessity, is subordinated to the concept of value - and this distinguishes it from the idea of determinism.*²²

*The concept of necessity is a necessity to take the road to a certain value. At the same time, it is assumed that among the many possible ways there is one, the best.*²³

Understanding the concept of necessity in this way, does not exclude creative freedom.

On the contrary, makes it an essential element of the creative process. The necessity, becomes an object of the search, selection, and a final affirmation. The discovery of essential necessity, associated with the proposed form, it opens an area of freedom. It is the way to finding a solution representing a particular value, assuming that among the many possible ways of implementation, there is one, the best

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ LEIBNIZ G.W. *Wyznanie wiary filozofa.* [w:] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości.* p. 325.

²¹ LEIBNIZ G.W. *Polemika z S. Clarke'iem. Piąte pismo Leibniza.* [w:] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości.* p. 325.

²² STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości.* p. 329.

²³ *Ibid.* p.329.

[...] The notion of necessity becomes a real necessity only when it is discovered, conscious and accepted.²⁴

It must be so, even if it can be infinitely different!²⁵

Finding this one, the optimal solution in the creative process is the agreement to submit to the necessity of such a choice. Necessity is opposed to what is merely possible. Necessity is opposed to freedom of acting only in the sphere of possible choices. Necessity, tends to make a choice and when the selection is made, the concept of freedom becomes "liquidated" by itself and fused into one with the idea of necessity.

Freedom combines the notion of necessity with the concept of value. Yielding to necessity, which is determined by value, is the optimal situation for searching and finding appropriate solutions for spatial forms.

The choice that is not due to necessity, is always a choice of 'pretend'. The possibility of its acceptance is provisional, because such a choice does not have any proper justification.²⁶

BLIOGRAFIA

- [1] KURYŁOWICZ S. *Architektura – idea i jej realizacja*. Politechnika Krakowska. Kraków 2000
- [2] LEIBNIZ G.W. *Polemika z S. Clarke'iem. Piąte pismo Leibniza*. [w:] STRÓŻEWSKI. *Dialektyka twórczości*. Wydawnictwo Znak. Kraków 2007
- [3] LEIBNIZ G.W. *Wyznanie wiary filozofa*. [w:] STRÓŻEWSKI WŁADYSŁAW. *Dialektyka twórczości*. Wydawnictwo Znak. Kraków 2007
- [4] STRÓŻEWSKI W. *Dialektyka twórczości*. Wydawnictwo Znak. Kraków 2007

O AUTORZE

Absolwent Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Szczecińskiej (studia magisterskie) i Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (studia doktoranckie). Łączy praktykę zawodu architekta (realizacje budynków użyteczności publicznej oraz służby zdrowia) z działalnością naukową (z zakresu teorii architektury, budowy formy architektonicznej oraz projektowania specjalistycznego).

AUTHOR'S NOTE

Graduated at the Faculty of Engineering and Architecture, Technical University of Szczecin (Masters) and the Faculty of Architecture, Warsaw University of Technology (PhD). Author combines the architectural practice (public buildings and healthcare facilities projects) and scientific activity (in the field of architectural theory, architectural form and specialist design).

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.* p. 331.

²⁶ *Ibid.*